

(National Geographic, јул 2009)

У изолованом селу, Великој Хочи, на југозападу Косова – нове државе, или побуњене области Србије – што зависи од тога кога ћете упитати, људи још увек причају о тучи која је избила пре неколико година. То је било после рата на Косову, који је започео између сепаратистичких албанских герилаца и српских снага – а завршио се када је НАТО својим ваздушним ударима натерао Србију и њеног ауторитативног председника Милошевића да се покоре, у јуну 1999. године. Запад се умешао како би зауставио зверства против косовских Албанаца и избегао избегличку кризу. Претпостављао је да ће после победе над диктатором и његовим снагама завладати мир.

Али, послератна стварност није баш била мирна. Већински Албанци са сада доспели на врх, док су мањински Срби били потиснути наниже. Убиства цивила су се наставила. Из планинског Косова, области непрекидних етничких трвења и економске заосталости, не веће од Лос Анђелеса са околином, потекла је нова река избеглица – овог пута Срба.

На дан туче у Великој Хочи, где је неколико стотина Срба било сабијено у долини између стеновитих планина, локални политичар, бивши војник по имену Бојан Накаламић – дежмекаст и разметљив, једва тридесет година стар – одбранио је српски понос. Од тог поноса је, иначе, мало остало у тој области коју Срби зову срцем своје постојбине.

Како се приповеда, неколико албанских младића је ушло у село и почело да обраћа мало превише пажње на неке локалне девојке. Дан се завршио тиме што су Албанци били прописно научени памети и избачени из тог српског упоришта – а Бојан Накаламић је био тај који је у тучи предводио. То је људима Велике Хоче доказало да Срби још увек могу да имају победника, човека кога се треба бојати. Што се мене тиче, свако препричавање тог догађаја је доводило до тога да ми је Накаламић све више изгледао као националистичка бараба.

И тако, изненадио сам се када сам га коначно срео и – у класичном балканском парадоксу – видео да је овај силеција који је млатио Албанце, пркосећи политици Србије, сада прешао на страну владе Албанаца. Накаламићев циљ није подршка албанском

национализму. Ипак, као члан измученог народа у непријатељском окружењу, дошао је до закључка да би повлачење у српски гето довело до пропасти. На пажљиво формулисаном енглеском ми је казао: „Ако желимо да на Косову преживимо, морамо учествовати.“

Застава Српске православне цркве – кроз векове борби чувара српског идентитета – носи мото „Само слога Србина спасава“. Она се вије над народом који је обележен прошлошћу најдубље што може бити међу народима. Ратови и каприци освајачких империја су разбацали Србе, којих има десет милиона – од југа, где их је у џеповима Косова заостало 125.000, и Црне Горе, преко централне Србије, где данас живи највише њих; на север у Мађарску; на запад преко Босне и Херцеговине и Хрватске, а многи су распршени у Западну Европу и Северну Америку. Вековима су, уз епски жар тежили да уједине свој растурени народ, да омеђе своје земље и очувају своју самобитност.

Међутим, јединство је подухват који је Србе довео у оштар сукоб са суседима у балканском етнички шароликом ћилиму, као и са спољним светом. Данас се на њих често гледа као на зачетнике агресије у крвавим ратовима 1990-их који су растурили Југославију. Док су многи од њих били уплетени у злочине против хуманости – укључујући етничка чишћења и геноцид у рату у Босни – Срби огорчено протестују да их је Запад изабрао за циљ намерне клевете, док кроз прсте гледа на сличне злочине које су други починили против Срба. Суочени су са мучним и узнемиравајућим питањем: Шта може значити јединство Срба у Европи 21. века?

Ово питање је извор подела како међу Србима, тако и извор узнемирења међу суседима. За Накаламића, одговор почиње тиме што брине о свом селу. Тако је прихватио да као једини Србин заседа у Раховачком (Ораховачком) општинском већу, које укључује околна села и Велику Хочу. Веће је потчињено Републици Косово, деведесетопроцентној албанској држави, која се у фебруару 2008. године – уз снажну подршку САД и већине земаља Европе – прогласила независном од Србије. За многе Србе, Накаламић је издајник.

После косовског грабљења независности, телевизијски гледаоци широм света, видели су националистичку олују широм српске престонице – Београда, разбијање излога и паљевину амбасаде САД – тог симбола арогантног страног мешања. Влада Србије сматра косовску независност за незаконито комадање суверене територије Србије. Наредила је Србима на Косову – од којих многи добијају новчану помоћ из Србије – да бојкотују тамошње изборе, и већина је послушала. Без неопходних гласова свог изборног места, Накаламић нема право гласа у општинском већу, па зато не може ни у потпуности

учествовати у састављању буџета ни доношењу одлука.

Па ипак, изгледа да су се многи Срби помирили са новим границама и са изгледима на мању, питомију Србију прилагођену суседима. „Људи марширају и демонстрирају, али нико стварно не верује да ће нам вратити Косово,“ каже Марија Алавања, млада жена коју сам срео у Београду. Том приликом, она је са својим вереником из Њујорка – црнпурастим карипским Американцем и пријатељима, била на поноћном пићанцету у једној помодарској београдској улици. Алавања, која студира у Фиренци, од оне је сорте либералних, интернационално оријентисаних Срба у које западне владе полажу наде. После проглашења независности Косова и нереди тим поводом, српски бирачи су у пролеће 2008. године изненадили свет доводећи на власт про-ЕУ владу која се зарекла да ће пронаћи српске ратне злочинце – што је и доказ широког веровања да најбоља нада за културни и економски раст земље почива на Западу.

Међутим, Алавања каже да они који ствари гледају од споља не смеју никако да погреше схватајући резигнацију као прихватање. „Ради се о српском поносу. Не можемо казати: `Па добро, узмите нам Косово, радите нам шта год вам је воља.` Какви бисмо онда људи били?“. Срђа Поповић, адвокат и заступник људских права, који гони оптужене српске ратне злочинце, тврди да јаз који раздваја непромењене националисте и демократе западњачког стила (укључујући ту и председника Србије, Тадића) није баш тако широк и дубок како странци можда замишљају. Према Поповићу, све велике странке су до извесне мере присталице идеала уједињења земаља у којима живе Срби – а то је и био онај катализатор рата 1990-их година. Он каже: „Врло је милостиво и љубазно рећи да је ова земља расцепљена на демократе и националисте. У стварности, националистички идеал је тај који влада.“

То је и случај са опсесијом прошлости, која је за Србе прича о националним патњама и храбрости. Драгољуб Мићуновић, опозиционар из Милошевићевог периода, а данас високи функционер Демократске странке, размишља : „Мали народи су често жртве неправде.“ Он наводи аустроугарску анексију Босне и Херцеговине (постојбину многих Срба), 1908. године. Упркос својој љутњи, Србија је била принуђена да је прихвати. Али, 1914. године босански Србин Гаврило Принцип је узвратио, убивши престолонаследника аустроугарске империје у Сарајеву, што је послужило као варница за избијање Првог светског рата. Мада је половина српских војних обвезника изгинула у том рату – ипак је злочиначка империја била уништена, а у данашњој Србији Гаврило Принцип је херој.

Косово је данас суштина српског мучеништва. За десничарске Србе, политичари – као они из Демократске странке, који одбијају да се за Косово боре до крајњих граница, јесу

Јуде. То је намерна верска увреда, јер многи Срби Косово сматрају духовном постојбином. Осамдесетих година Слободан Милошевић искористио је та осећања. Постао је председник делом се ослањајући на платформу уништавања албанске премоћи на Косову, и умро 2006. године током свог маратонског суђења за ратне злочине, укључујући и за насиља над албанским цивилима на Косову. Тешко је просудити да ли је заостали одјек његове пропагандне офанзиве, или истинско култно веровање, то што неке Србе наводи да Косово зову својим Јерусалимом, а неке чак и својом Голготом.

На брду, западно од Велике Хоче, испод осматрачнице коју већ деценију држе НАТО мировне снаге, лежи гробље одакле се пружа панорамски поглед: Осим скупина старих кућа, виногради на обронцима брда који су власништво српског православног манастира, а кроз долину је расуто и више од туцета црквица. Неке су средњевековни драгуљи украшени старинским фрескама из Христовог живота, иконама светаца и Страшног суда. Нико, чак ни месни свештеник, не може објаснити како то да је обично пољопривредно насеље током векова засуто толиким светињама.

Бојан Накаламић каже да су неке од сеоских цркава изграђене за време владавине краља Стефана Душана у 14. веку. Тај, највећи владар кога су Срби имали, изградио је српско царство веће од било ког пре и после њега. Косово је било у његовом средишту, када се Душан назвао „Императором и аутократом свих Срба и Грка, Бугара и Албанаца.“

Смешкајући се, али са руком на срцу, Накаламић рече: „Споља, ја сам само мали косовски политичар. Али, изнутра – ја сам Душан.“

Само неколико деценија после Душанове смрти, 1389. године, војска од неких 25.000 Срба суочила се са надмоћном Отоманском војском на Косову пољу и била поражена – што многи Срби сматрају славним поразом. Србија се смањивала пред надирућом Отоманском империјом, која ју је током нешто више од једног века збрисала са географске карте. Али – битка на Косову је остала да живи у српској књижевности и песмама, као симбол борбе против стране владавине.

Србија је повратила независност у 19. веку и поново заузела Косово у 20-ом, током пропадања Отоманске империје. Ипак, неколико векова турске владавине нису само изоштриле српска осећања прогона, него су их и расејала широм западног Балкана. На

измаку 20. века, историјске плиме су се поново промениле пропашћу Југославије. Многи потомци оних који су бежали од отоманске власти вратили су се назад у таласима, додајући ново поглавље причи српских страдања.

Мали заокрет, који може бити познат онима који познају словенска имена – Танић је Србин. Као и хиљаде осталих босанских Срба око Сарајева, Танић је узео оружје у руке против српских снага које су опседале град непосредно пошто се Босна прогласила независном од Југославије, 1992. године. Под тим околностима, верско наслеђе је значило мање од тога ко је на њега пуцао. „Нападали су моју кућу, а ако неко напада моју кућу – ја је браним.“

Али, он је био у мањини. Остали босански Срби, невољни да живе у земљи у којој ће доминирати босански муслимани, или Бошњаци, одабрали су борбу против босанске независности. Контролисали су арсенал ЈНА и заузели 70% Босне у првим месецима рата, истерујући несрпско становништво из заузетих области. Циљ је био да се територија очисти од велике, неприлагођене мањинске популације непогодне за укључивање у уједињену Србију.

У позној фази рата, етничко чишћење је деградирало у једноставни покољ у околини источnobосанске вароши Сребренице. Ту су босанске српске снаге убиле можда 7.000 углавном бошњачких цивила – мушкараца и дечака – постројавајући стрељали неке, а прогонећи друге током њихових покушаја да побегну. То је била најкрвавија епизода у Европи после краја Другог светског рата – а према одлуци Међународног суда правде – први случај геноцида у Европи после холокауста.

Сребреница је била одлучујући догађај у модерној историји Срба. Мада је суд касније одлучио да сама Србија није била директно умешана, босански Срби који су то извршили допринели су да се свим Србима припише улога крвожедних убица – наносећи националним интересима можда и већу штету но што би то могли постићи њихови непријатељи.

Када се 1995. године завршио рат, као и четворогодишња опсада Сарајева убрзо после тога, Босна је остала мање-више јасно подељена међу етничким групама. Данас, мада већина људи на неки начин живи мирно, етничке вође се стално свађају. Бошњачки политичари бесно нападају сепаратизам Срба и ратне злочинце, који су још увек на слободи, док вође Срба (37% становништва Босне) боцкају Бошњаке реториком о

сецесији. У главном граду – већина Срба је отишла у делове Босне које контролишу Срби, док је оданде већина Бошњака отишла у супротном правцу. Сарајево још има сенку мултиетничности – Танић и његова муслиманско-хрватска жена, Сања, пример су тога. Али, у ствари то је углавном хомогено муслимански град, који не личи на онај кога се из детињства сећа Драган Танић.

У кафеу, у живахној улици Ферхадија, свега пар корака од места где су десетине цивила током рата биле растргнуте српском артиљеријском ватром, Танић каже: „Одрастао сам иза ћошка, ту ми сада живи мајка. Али, могу овде седети и два сата и нећу видети никога познатог.“

Високо над ушћем Саве у Дунав, у Београду, велика тврђава Калемегдан чува брдо на коме су логоровали војници Рима. Касније, стране империје које су владале овом земљом, користиле су тврђаву као погранично утврђење. Испод њега су запуштено-елегантне улице старог Београда, са ту и тамо још увек зградама у рушевинама после напада НАТО авиона током косовског рата пре десет година. На западу, преко Саве је Нови Београд, безлична велика урбана мрежа подигнута ту после Другог светског рата. А у предграђу, налази се у зеленилу миран, мали логор – некадашњи комунистички омладински центар – у њему су смештене српске избеглице које су побегле из нових држава рођених током распада Југославије.

Једна од њих је Марица Штула, мала, мирна жена између 50 и 60 година. Њен дом је био Осијек, град у Хрватској, неких 160 км северозападно од Београда, у крају где су пре више векова аустријски владари дали земље и верске слободе Србима који су бежали од отоманске власти – под условом да ови чувају војну границу против Турака. До 1970-их година, када је Штула заснивала породицу у Осијеку, обе царевине су већ давно биле нестале, али више од 600.000 православних Срба (неких 14% становништва) је живело у римокатоличкој Хрватској.

У тим данима, каже Штула, нико није водио рачуна о томе ко је Хрват, а ко Србин. Југославија је била јака и успешна. Доживотни председник, маршал Тито, још увек је у својим способним рукама држао власт и сви Југословени су били једнаки.

Дакле, она је сматрала несхватљивим што су њени суседи на заласку Титове ере почели да ослушкују трубе национализма у Београду и у хрватском главном граду Загребу. Срби су говорили о томе како су их нацистички савезници, Хрвати, пре 50 година затварали у

логоре смрти и на стотине хиљада их клали. Питали су се – спремају ли се сада нови масакри? Хрвати су причали о прогонима које су у Југославији вршили српски комунисти – који сада кују завере да у срцу Хрватске приграбе стотине хиљада квадратних километара за Велику Србију. Југославија се тетурала, а широм ње расла је моћ националистичких политичара, а живот у Осијеку се комешао. Срби су 1990. године у другом крају Хрватске прогласили независност, истерујући Хрвате из њихових кућа из скоро једне трећине Хрватске. Онда је, у јуну 1991. године, Хрватска изгласала отцепљење од Југославије.

Једног дана, следећег месеца, заплашени сусед, Хрват, појавио се на Штулиним вратима: неки сурови људи су му наредили да побије њену породицу ако одмах не оду. Штула је рекла да то нису били добри људи Осијека, него љутити људи из унутрашњости – можда су и они тако изгубили своје куће. Укрцала се са своје троје деце у аутобус који је ишао на исток, муж је дошао за њом, а од тада више није видела свој дом.

Штула је била део првог таласа. Још су до краја рата за независност Хрватске, када су хрватске снаге уз логистичку и ваздушну помоћ НАТО земаља освојиле отцепљене српске области, избегле стотине хиљада њих. Стотине које су остале – углавном стари људи, били су у том финалу побијени.

У 2008. години, Србија је дала уточиште скоро 320.000 људи избачених из далеких углова некадашње Југославије. Око 200.000 њих је дошло са Косова. Тамо је Милошевићева реакција на НАТО бомбардовање био бизарни план да од Албанаца испразни велике делове области. Када је Милошевић изгубио, и више од 850.000 избеглих Албанаца се вратило из страних избегличких логора, побегло је много Срба, знајући да су постали зрели као мета. Још више је отерано касније, упркос присуства иностраних миротвораца, који понекад нису успевали да реагују када су љутите руље нападале ненаоружане цивиле.

Остали су дошли из Хрватске – као Штула, или из Босне. Штула са чежњом прича о свом изгубљеном дому у Хрватској, али каже да су ствари могле бити и горе. Нашла је посао као куварица у „Делта ситију“, новом луксузном тржном центру, који је 2007. године отворио најбогатији Србин. Захваљујући економским реформама пост-милошевићевских влада, српска економија се јако опоравља, са растом који последњих година износи просечно 7%. Лична примања се брзо повећавају, а тржни центар је свакодневно пун. То је сигурно најбоље плаћени посао који је Штула икада имала. Али, ако би успела да уштеди паре и добије ЕУ визу, планира да заувек напусти Србију – да оде можда у Енглеску, где је њен најстарији син успео да се упише на колеџ као студент.

Штула ме је утешно потапшала по руци, када је чула за моју народност – као да јој је жао што ће ми саопштити новост. „Америка. *Не добра. Не добра*“, казала је. Не ваља, не ваља. Зашто – питала је, Америка истерује јадне људе из њихових кућа на Косову? „Бил Клинтон, *не добра*. Олбрајт, *не* Рајс *добра*. Буш...“

На омањој забави, једне ноћи на сплаву на Сави, у Београду, прекори су били мање нежни, а осећања повређености далеко сировија. Двојица младића дуге косе и црвених лица су ме позвали да погодим колико тона осиромашене уранијумске муниције је САД бацила на њихову територију 1999. године, и колико случајева рака ће настати због тога. Један је упитао да ли знам за српске цивиле убијене током америчког бомбардовања у косовском рату? Нагађали су да то није вероватно, јер амерички медији успешно цензуришу сав материјал у коме се Срби не појављују као нацисти ове ере. Отишли су и даље у прошлост, разматрајући трагедије оба светска рата. Један од њих двојице, који је говорио енглески и изгледао као урбани двадесетогодишњак билокуд из Европе – изгледало је да је био на ивици плача. Да ли ја, у ствари, имам икакву идеју о томе шта су Срби пропатили?

У западној Србији постоји село по имену Шљивовица, што је српско име за ракију од шљива, *slivovitz* – име у англофоним земљама. То је један од низа алкохолних пића од воћа, која се зову ракија, и налазе се у средишту социјалног живота Срба и других Југословена, пиће којим се наздравља пријатељима и поздрављају гости. Како ми је сеоски поп једног јутра на Косову казао, пошто му је жена налила малу чашу бистре течности које је садржавала вероватно доста више од 50% алкохола, добра ракија је ватра у стомаку – а не у грлу. Уз очи пуне суза, покушао сам да одглумим да ми је сав бол у желуцу.

Али, како Србија пузи према чланству у ЕУ и усред хармонизације њених закона по европским стандардима, да ли права српска ракија може преживети? У ЕУ је производња алкохолних пића строго регулисана у корист великих дестилерија, док су најцењеније ракије – као она попова, кућни производ.

Шљивовица је изгледала као одговарајуће место за налажење оних кућних произвођача ракије који би зазирали од придруживања Европи. Људи који су пили кафу у кафани

поред пута, показали су ми узани путић који је ишао узбрдо.

Поред последње куће на путу, била су двојица – један млад, други стар. Радиле су над гаравим казаном који је избацивао дим и слатко-кисели шталски мирис. Осамдесетдогодишњи Остоја Станић је пунио огњиште, док је тридесетдогодишњи Милан Панић сипао кофе ферментираног воћа у лонац. После пола сата, мешавина је почела да кључа и потекао је танак млаз алкохола. Сладак и слаб – зове се мека ракија. Друга дестилација ће га довести на праву јачину. Упитао сам Милана Станића да ли би ЕУ бирократија могла да му затвори његову малу дестилерију.

Одмах је започео на енглеском, како би још више подвукао своје мишљење: „Ми желимо ЕУ.“

Показао ми је неку нову храстову бурад – свако за по хиљаде литара, близу полудовршене бетонске зграде. Породица Станић се припрема да прошири свој посао, казао ми је. Један већи казан је наручен. Милан је консултовао пољопривредне стручњаке о породичном шљивном засаду и истраживао је дестилацију на Интернету. Нацртао ми је у ваздуху испред себе замишљену флашу и исцртавао етикету на њој „Шљивовица из Шљивовице“. Како се земља приближава остатку Европе, рече, отвориће се нова тржишта, и људи који су могли наћи само индустријску шљивовицу ускоро ће моћи да пробају праву ствар. У кућном подруму, Милан је преко пластичног црева натегао стару ракију у дволитарску флашу. Намигнуо је, „Морао сам то да научим током НАТО бомбардовања – то је био једини начин да се дође до бензина“. Та тема је увек ту, близу површине. Онда ми је протресао руку и пожурио на венчање једног радника породичне кафане.

Остоја Станић је остао да пази на казан. Говорио је о рату из своје младости и запетљаним, братоубилачким подвизима двеју ривалских група антинацистичког отпора: четницима, који су били верни српској монархији и комунистима под вођством Тита – каснијег вође Југославије. Четници су уобичавали да у околини кољу људе, рече. Тинејџеру Остоји, прави хероји су били Титови партизани, који су се у херојској борби, осуђени на пораз супротставили Немцима у оближњем граду, Ужицу. Али, ја сам знао да су пар сати вожње одатле, неки стари људи који ће ми рећи како су Титови борци тамо убијали невинне људе. То је био савршени одсечак српске историје – натопљен крвљу и храброшћу, са мало сретних завршетака и неоспорних истина.

Срби очи у очи са будућношћу

Пише: Крис Керол
субота, 18 јул 2009 16:44

Ипак, Остоја Симић ми је само држао чапрас диван. Стварни посао му је било печење ракије. Дао ми је дволитарску флашу шљивовице, потапшао ме по леђима када сам покушао да му платим и наставио да убацује дрва у задимљено ложиште.

(Превод: **Василије Клефтакис**)

(<http://ngm.nationalgeographic.com/print/2009/07/serbs/carroll-text>)